
Anotace

Z nových knih

Michael Sandel: Justice: What's the Right Thing to Do?

New York, Farrar, Straus and Giroux 2009. 320 s.

**Michael Sandel: Co si za peníze (ne)koupíte
Společnost vstupuje do nové éry, vše je na prodej**

Přel. K. Růžičková. Brno, BizBooks 2013. 207 s.¹

Představte si, že jste řidičem (řidičkou) drezíny, která se řítí po kolejích rychlostí šedesát mil v hodině. Na trati, kousek před vámi, pracuje pět dělníků. Pokoušíte se zastavit, ale nefungují vám brzdy. Jste si zcela jisti, že pokud nezastavíte, všichni dělníci zahynou. Najednou si všimnete, že na trati je odbočka a na ní pracuje pouze jeden dělník. Řízení funguje, můžete zatočit. Když to uděláte, tento dělník zcela jistě zahyne, ale ostatních pět zachráníte. Zatočíte?

To je jedna z prvních otázek, které klade čtenářům Michael Sandel v knize *Justice: What's the Right Thing to Do?* Většina z nás odpoví ano, je přece lepší, když zemře jeden a zachrání se pět. Situace má ale ještě jednu variantu. Tentokrát nejste řidičem drezíny, ale náhodným přihlížejícím. Stojíte na mostě, vidíte příjíždějící drezínu, ale v kabině není nikdo, kdo by mohl otočit řízením. Víte tedy zcela jistě, že bez vašeho zásahu všech pět dělníků zahyne. Vtom si uvědomíte, že vedle vás na mostě stojí velmi silný muž. Stačilo by do něj strčit a on by dopadl na trať, přímo před příjíždějící drezínu. Nepochybně by zemřel. Drezína by se však zastavila a všech pět dělníků by bylo zachráněno. Strčíte ho?

Většina z nás odpoví ne. „Co se stalo s původním principem, že je lépe zachránit pět a obětovat jednoho?“, ptá se Michael Sandel. Můžeme samozřejmě namítnout, že se jedná o nereálnou, čistě hypotetickou situaci.² Zkusme tedy s Michael Sandelem obdobný problém převést na zcela konkrétní zkušenosti. Hurikán Charley uprostřed léta roku 2004 zpustošil značnou část Floridy a způsobil smrt

1 Původní anglické vydání: Sandel, M., *What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets*. New York, Farrar, Straus and Giroux 2012. 256 s.

2 A bude to pravda, původně popsaly teoretický „Trolley Problem“ Philippa Footová a Judith Jarvis Thomsonová už v roce 1978, resp. 1985.

22 lidí. Okamžitě po tomto neštěstí stoupla cena ledu nutného k chlazení potravin na pětinasobek, ceny ubytování vzrostly čtyřnásobně a ceny elektrocentrál osminásobně. Navýšení cen vyvolalo pobouření obyvatel a spustilo diskuse o tom, zda se jedná o běžnou součást tržní ekonomiky či o ukázkou zavrženého lakomství a necitelnosti k neštěstí druhých. A ještě jeden příklad z mnoha, které Sandel uvádí. V období hypoteční krize v USA pojišťovací společnost A.I.G. obdržela záchrannou vládní finanční injekci a vzápětí z ní vyplátila 165 milionů jako bonus svým manažerům. Bylo to spravedlivé? Většina si myslí, že ne. Podle jakých měřítek však můžeme soudit, co je a není správné, co je a co není spravedlivé?

Z tohoto úvodu je zřejmé, že knihy Michaela Sandela *Justice: What's the Right Thing to Do?* a *Co si za peníze (ne)koupíte* nejsou monografiemi určenými primárně filosofům. Těm je Michael Sandel znám spíše díky své komunitaristické kritice *Teorie spravedlnosti* Johna Rawlse v *Liberalism and the Limits of Justice* (1982). Až dosud měli čtenáři příležitost seznámit se s jeho prací v češtině pouze díky článku „Procedurální republika a nezakotvené jáství“, jenž vyšel ve *Filosofickém časopise*.³ Tento dluh však již začíná být smazáván. Jedna Sandelova kniha se totiž právě dočkala českého vydání, vydání druhé se připravuje.

České veřejnosti však není Michael Sandel zcela neznámý. Je tomu tak především díky jeho kurzu s názvem „Spravedlnost“, který vedl na Harvardské univerzitě více než dvacet let. Vzhledem k neobyčejnému zájmu posluchačů se přednášky konaly v Sandersově divadle disponujícím kapacitou více než 1100 míst. V roce 2005 byl celý podzimní kurz natočen, aby byl k dispozici studentům v rámci Harvard Extension School. Pozdější úpravou těchto nahrávek v televizi WGBH Boston vznikl 12dílný televizní seriál *Harvard University's Justice with Michael Sandel*.⁴ Díky vysílání na mnoha veřejnoprávních televizních stanicích i zveřejnění na internetu dosáhl seriál nečekané celosvětové popularity. Prostřednictvím internetu tak měli možnost seznámit se s přednáškami Michaela Sandela i čeští zájemci; v posledním roce jsou přednášky opatřeny také českými titulky.⁵

V roce 2009 vydal Sandel knihu *Justice: What's the Right Thing to Do?*, která v mnohém navázala na jeho úspěšný přednáškový kurz. Jenom ve východní Asii se jí prodalo přes milion výtisků, a to je v oblasti morální a politické filosofie skutečně neobvyklý výsledek. Sandelova zatím poslední kniha *Co si za peníze (ne)koupíte* vyšla v originále v dubnu 2012 a je vlastně přímým pokračováním jeho předchozí práce a prohloubením Sandelovy analýzy etických hranic tržní ekonomiky.

Co je zvláštního na Michaelu Sandelovi a jeho práci, která vyvolává tak velký zájem o oblast, jíž se obvykle věnuje jen hrstka odborníků? Sandel je především

3 Sandel, M., *Procedurální republika a nezakotvené jáství*. Přel. J. Velek. *Filosofický časopis*, 43, 1995, č. 2, s. 249-265.

4 Dostupné z <http://www.justiceharvard.org/> [cit. 8. 4. 2013].

5 Dostupné z <http://www.sandel.cz> [cit. 8. 4. 2013].

opravdu výjimečně dobrým učitelem. V souvislosti s ním je často zmiňována sókratovská metoda, jejímž smyslem je (namísto předkládání připravených názorů) přivést čtenáře k vlastnímu objevování. Sandel opravdu slouží jako „porodní bába“ nových myšlenek a častokrát vyzývá k zprostředkované diskusi Immanuela Kanta, Johna Rawlse, Aristotela i další filozofy - od antiky po současnost. Přitom těží z hluboké znalosti prací svých předchůdců a z promyšlení jejich současných souvislostí. Obohacením textů je i Sandelovo živé spojení se světem mimo univerzitní knihovny a posluchárny. Sandelovy přednášky i knihy obsahují množství příkladů z oblasti politiky, podnikání, ale například i ze sci-fi literatury.

V jedné z přednášek Michael Sandel říká: „To, co tento svět potřebuje, co tato země zoufale potřebuje, je lepší způsob vedení našich politických debat. Musíme oprášit zapomenuté umění demokratické diskuse. Když se zamyslíte nad současnými debatami, většinou jde o překřikování na kabelové televizi nebo ideologické přestřelky na půdě Kongresu. Mám takový návrh. Podívejme se na všechny současné debaty týkající se zdravotní péče, bonusů a záchranných balíčků na Wall Street, propasti mezi bohatými a chudými, zvýhodňování menšin a svazků osob stejného pohlaví. Pod povrchem těchto diskusí, jež jsou vedeny s vášní sršící ze všech stran, se skrývají velké otázky morální filozofie, velké otázky spravedlnosti.“⁶

Větší část především první z anotovaných knih je věnována přípravě čtenářů na tuto demokratickou diskusi. Sandel je seznamuje s prací svých předchůdců, kteří se věnovali základním otázkám práv anebo přímo tématu spravedlnosti. Nepostupuje přitom historicky, ale tematicky. Hned po úvodu proto přicházejí na řadu kapitoly „Utilitarismus“ a „Libertarianismus“. Po čtvrté kapitole věnované otázce trhu a morálky následují kapitoly věnované Immanuelu Kantovi a Johnu Rawlsovi. Klíčovým místem knihy je začátek sedmé kapitoly, v níž Sandel zvažuje pozitiva a negativa pozitivní diskriminace (afirmative action). Zmiňuje zde skutečný případ Cheryl Hopwoodové, která se ucházela o studium práva na Texaské univerzitě. Přestože výsledky jejích testů byly lepší než výsledky některých jiných zájemců o studium z řad menšin, nebyla ke studiu přijata. Hopwoodová zažalovala univerzitu - s tím, že se stala obětí diskriminace. Soud, aby mohl o této kauze rozhodnout, musel provést to, co Sandel zobecňuje jako nutný princip, který je třeba uplatňovat při všech podobných rozhodnutích. Tedy zamyslet se nad smyslem, nad cílem konkrétního jednání, v tomto případě univerzitního vzdělání.

V další kapitole si Sandel bere na pomoc Aristotela jako hlavního představitele teleologického uvažování. Aristotelés říká, že spravedlivé je, když každý dostane to, co si zaslouží. A Sandel dovozuje, že spravedlnost je tedy nejenom o distribuci, ale také o oceňování. Jaké dovednosti a ctnosti máme oceňovat při rozhodování o přijetí ke studiu práva? Texaská univerzita v kauze Cheryl Hopwoodové reago-

6 Přednáška pro TED.com. Dostupné z http://www.ted.com/talks/lang/cs/michael_sandel_the_lost_art_of_democratic_debate.html [cit. 8. 4. 2013].

vala argumentem, že studijní předpoklady nejsou jediným kritériem k přijetí. Univerzita přihlíží i k různorodosti složení studentů, což na jedné straně obohacuje školu i samotné studenty a na straně druhé přispívá k tomu, aby složení právnické obce ve státě Texas odpovídalo alespoň přibližně složení populace státu. Cílem tedy není jenom vzdělání jednotlivce, ale i určité sociální dobro, které chce univerzita podporovat.

Sandel na tomto a mnoha dalších příkladech dokazuje, že snaha vyloučit naše hodnoty z uvažování o morálních a politických otázkách je nesmyslná, protože jsou v něm obsaženy vždy, ať už chceme, nebo nechceme. Rozumnější je proto připustit, že tyto hodnotové přístupy existují, a zahrnout je do diskuse o smyslu společenských institucí. Do značné míry jsou tak obě Sandelovy novější práce pokračováním jeho komunitaristické kritiky Rawlsova deontologického liberalismu. Pokračováním, které je tentokrát postaveno na zcela konkrétních příkladech a obrací se k mnohem širšímu okruhu čtenářů.⁷ Základní otázka ale zůstává stejná. Stačí nám maximalizovat blaho a respektovat svobodu, abychom mohli mít pocit, že žijeme ve spravedlivé společnosti? Nebo je třeba podporovat i veřejné dobro a ctnosti, jak to navrhuje komunitaristé? Diskuse nad těmito otázkami se v podstatě nepřetržitě vede již od počátku osmdesátých let minulého století a definitivně ji neukončí ani tyto dvě, byť sebevíce inspirativní knihy. České překlady Sandelových knih mohou snad přispět k tomu, abychom si uvědomili, že i česká demokracie potřebuje více diskuse o zásadních otázkách.

Vladimír Fišera

7 Pro českého čtenáře bude jistě zajímavé, že Sandelova kniha *Justice: What's the Right Thing to Do?* obsahuje i jeden příklad z našeho domácího prostředí. Jde o nechvalně známou zprávu pro společnost Phillip Morris z roku 2000, která zdůvodňovala výhodnost kouření tabáku pro veřejné finance České republiky.